

کاربرد نقوش انتزاعی فلزکاری دوران سلاجقه در طراحی مبلمان فضای سبز شهری*

دکتر مهناز شایسته فر

چکیده
سرزمین ایران در دوره اسلامی شاهد افت و خیزهای بسیاری در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و هنری بوده است. اما در تمامی ادوار تاریخی، هنر ایران، در جستجوی نیروهای آسمانی بوده و کوشیده تا با وسایلی که دارد با این نیرو ارتباط برقرار سازد و از قدیم‌ترین زمان، اگر چه هنر امری عادی و معمولی بود، اما ایرانیان برای زیبایی، مقامی بلند قائل بودند. هنر ایرانی بر تزیین مبتنی است. این تزیینات که گاهی نشان دهنده عادات و عقاید دینی بوده، می‌توانسته عمیق‌ترین تأثیر را در انسان و محیط زندگی او به‌وجود آورد. با روی کار آمدن سلاجقه در مشرق ایران، دوران درخشان فلزکاری اسلامی آغاز گردید. آثار باقیمانده از این دوره نشان‌دهنده اوج درخشش هنر فلزکاری در ایران است که نشانه‌ها و نقوش این آثار در دنیای معاصر می‌تواند پر از ناگفته‌ها و پیام‌های معنوی و اجتماعی باشد. در این پژوهش سعی شده با بهره‌گیری از نقوش انتزاعی شده فلزکاری دوره سلجوقی و انتقال این نقوش به محیط‌های زندگی اجتماعی، مردم را نسبت به فرهنگ، هنر، تمدن و هویت خویش آشنا نموده تا در کنار بهره‌گیری از این موارد، آرامش و زیبایی هرچه بیشتر را در فضاهای شهری، ایجاد نماید. فضاهای سبز اماکنی است که افراد را برای لحظاتی به آسایش جسم و روح فرا می‌خواند و از آن‌جایی که در این اماکن، انسان به آرامش و آسایش روحی و جسمی مورد نیاز دست می‌یابد، لذا کار بر روی این محیط‌های سبز، بیش از پیش نیازمند دقت و توجه است. فضاهای سبزی که عامه مردم از آن‌ها استفاده می‌کنند امکانات خاص خود را در حوزه مبلمان شهری می‌طلبد. وجود نیمکت، سطل زباله و روشنایی از بدیهی‌ترین عناصر مورد نیاز در فضاهای سبز شهری است.

استفاده از منابع فرهنگی- هنری غنی ایرانی- اسلامی در گونه‌های مختلف هنر اسلامی به‌صورت بدیع و نو، می‌تواند در هماهنگ نمودن این غنای فرهنگی- هنری با نوآوری، ابداعات و ابتکارات امروزی جهت کاربرد در تزیین بناها و مبلمان شهری و سایر اقسام هنر، در جهت رفع نیازهای روحی، بصری و اقتصادی فردی و اجتماعی تأثیر به‌سزایی داشته باشد. در این بررسی، از نقوش و طرح‌های به کار رفته در فلزکاری دوره سلجوقی، برای آراستن مبلمان فضای سبز، استفاده شده که از این طریق با ارائه راه و روشی تازه، در آراستن فضاهای شهری، می‌توان هویت اصیل ایرانی- اسلامی را در این‌گونه فضاها، احیاء نمود. در این مقاله، گامی نو در جهت به کارگیری آرایه‌ها و عناصر سنتی ایران، در زندگی امروزی و مدرن شهری برداشته شده، تا زمینه ساز فعالیت‌ها و پژوهش‌های آتی در این حوزه باشد. فرضیات:

۱- آرایه‌ها و عناصر تزیینی اسلامی- ایرانی دارای معنی و مفهوم هستند.
۲- مبلمان فضای سبز شهری از نظر فرم و معنا تأثیر مستقیمی در ترویج فرهنگ اسلامی و هویت بخشی به فضای شهری دارند.
اهداف:

۱- ترویج فرهنگ و تمدن ایرانی- اسلامی از طریق انعکاس مفاهیم ملیتی- مذهبی در تزیین مبلمان فضای سبز شهری.
۲- استفاده از عناصر فرهنگی و هنری در گونه‌های مبلمان فضای سبز شهری از طریق پردازش و طراحی.
۳- دستیابی به شهری با هویت و ظاهری اسلامی.
روش تحقیق: تاریخی، تحلیلی، توصیفی و تطبیقی.
روش گردآوری اطلاعات: کتابخانه‌ای و میدانی.
واژگان کلیدی: نقوش تزیینی، فلزکاری سلجوقی، مبلمان فضای سبز، هویت ایرانی

© دانشیار گروه هنر اسلامی، دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس

* این مقاله برگرفته از طرح تحقیقاتی با عنوان "کاربرد عناصر تزیینی هنر اسلامی بر عناصر شهری" است که به سفارش سازمان زیبا سازی شهر تهران و با استفاده از بودجه نبرداال ماده ۴۵ قانون توسعه چهارم در سال ۱۳۸۵ توسط نویسنده ی مقاله به اتمام رسیده است.

مقدمه

ایرانیان در طول زندگی خود بر روی نجد عظیم ایران، بارها عامل انتقال شاخصه‌های بزرگ مهم مدنیت و فرهنگ شده اند. از آنجا که در پس انقلاب‌ها، پیروزی‌ها، شکست‌ها و ناکامی‌ها، هنر بزرگترین بن‌مایه و صفت خاص ایرانیان بوده، لذا جامعه شناسان هنر معتقدند که یکی از پایه های تقویت هنر يك سرزمین، ایجاد عشق و علاقه به هنرهای مختلف بومی در میان مردم همان کشور است؛ زیرا هنر با زندگی پیوندي بسیار نزدیک دارد. بنابراین استفاده از نقوش و تزیینات آثار به جا مانده از گذشته، با هدف پیوند بیشتر فرهنگ و هنر فراموش شده با زندگی امروزي مردم، می تواند راهکاری بسیار هوشمندانه برای ارتقا ارزش های فرهنگی ایران اسلامی باشد.

یکی از موضوعات عمومی که تغییر و تحول در آن باعث ایجاد تأثیرات مثبت روحی و زیباشناسانه در تفکر مردم نسبت به استفاده از فضاهای عمومی می‌شود، کار بر روی فضاهای سبز شهری است. فضاهای سبز یکی از جایگاه‌های مورد لزوم در سطح شهر است که می تواند در بهبود روحیه و تعاملات اجتماعی افراد، نقشی ارزنده ایفا نماید. فضای سبز شهری که همراه با مبلمان کارآمد و زیبا، نقش هایی چون؛ فضآرایی محیط های شهری، پاکیزگی و سلامت، هویت‌بخشی، زیبایی، آسایش و ... را برعهده دارد، باید از جنبه نوع تزیینات به‌کار رفته، مورد بازنگری و اصلاح قرار گیرد. استفاده از نقوش دوران اسلامی، خصوصاً فلزکاری شکوهمند دوره ی سلاجقه، بر فرم و تزیین فضای سبز شهری، از جمله اقداماتی است که هویت فراموش شده اما پرمعنا و اصیل ایران اسلامی را به مردم یادآوری خواهد نمود.

هنر فلزکاری دوره سلجوقی، در فرهنگ و هنر ایران حائز اهمیت فراوان است. به طور کلی صنایع دستی ایران، به‌ویژه تزیینات هنر فلزکاری، که در این پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد، تجلی‌گاه سنن، آداب و رسوم قوم ایرانی است. هنر فلزکاری که از ادوار کهن به علت وجود کان های بسیار غنی و پر بار فلز در ایران، پیوسته با زندگی مردم ایران، شریک و دمساز بوده، تا اواخر دوران پرشکوه سلاطین صفوی، دوام یافت اما اوج شکوه آن در عصر سلاجقه بوده است. در این پژوهش، ضمن معرفی برخی آثار برجسته فلزکاری سلاجقه و سپس مطالعه طرح‌های انتزاعی نقوش به کار رفته در آنان، در قالب تصاویر و طرح های بدیع و نو، سعی در افزایش کارآیی مبلمان فضای سبز، ترغیب افراد به استفاده و تأمل در عناصر و نقوش به کار رفته در آنان و در کل افزایش هر چه بیشتر آسایش و زیبایی های فضای سبز شهری شده است. این بررسی مسیری پویا و جدید را در برقراری ارتباط با فرهنگ و هنر گذشته ایران، به منصفه ظهور می‌گذارد که از آن طریق می توان عناصر کیفی و زیبایی هنر گذشته را زنده نمود و در زندگی امروزي به کار گرفت. یکی از نتایج این تعامل و پویانگري فرهنگی، انتقال اصول و ویژگی‌های فرهنگ ایرانی، به نسل های بعد و هویت بخشی به زندگی شهری امروز است.

هنر فلزکاری عصر سلجوقیان

با به قدرت رسیدن سلجوقیان در سال ۴۳۹/۱۳۰۷ که از قبایل ترکمن به‌شمار می‌رفتند و از دشت‌های قرقیزستان به بخارا و ایران حمله برده و در آن جا ساکن شدند، عنصر ترکی در جهان اسلامی شروع به ایفای نقش نمود.^۱

دوره ی سلجوقی، دوره ی جنگ‌های شدید و طولانی بود و سختی و مشقت، قحطی، بیماری‌های واگیردار، جور و تعدي، نادانی، جهالت و خرافات در همه‌جا شیوع داشت. اما از سویی دیگر، در این دوره، تمدن ایرانی به اوج دستاوردهای دینی و دنیوی خود نائل شد که این نکته قابل تأمل و ارزش‌گذاری است. در واقع هنگامی‌که سلاطین سلجوقی، با اصول تمدن و فرهنگ و هنر اسلامی آشنا شدند، به فعالیت هنری مختلفی روی آوردند که در ایران، بین‌النهرین و آسیای صغیر به نتایج بسیار خوبی رسید. ترک‌ها خود به ندرت به کارهای خلاقه هنری می‌پرداختند و

۱- ارنست، کونل، هنر اسلامی، ترجمه ی یعقوب آژند، تهران، انتشارات مولي، ۱۳۷۶.

بیشتر با دادن سفارشات فراوان، در تشجیع عناصر محلی می‌کوشیدند.^۲

به‌طور کلی می‌توان نقوش تزئینی را به شش گروه نقوش انسانی، حیوانی، اساطیری، گیاهی، هندسی و خط‌نگاره‌ها تقسیم نمود. هنده در تمامی هنرهای اسلامی اعم از معماری و صنایع دستی نمودار است و با مفاهیم نمادین کیهانی و فلسفی پیوند می‌یابد. یکی از کاربردهای آن در کنار هم قرار دادن و تکرار الگوهای ساده می‌باشد که تا پینهایت قابلیت گسترش دارد. اشکال گیاهی به‌صورت درخت طوطی، درخت زندگی و اسلیمی‌ها در هنر اسلامی قابل مشاهده است و کمتر نقشی را می‌توان یافت که فاقد تصاویر گیاهی باشد.^۳

در سده‌های نهم - دهم/ سوم - چهارم، ظروف فلزی را به سبک و سیاقی که از قدیم در ایران رایج بود، می‌ساختند. سادگی و استحکام اساس ساخت آن‌ها بود. اشیاء فلزی در مقام مقایسه با اشیاء سفالین و شیشه‌ای که در صورت شکستن قابل تعمیر نبود، مقاوم‌تر و بیشتر مورد اطمینان بوده است. به علاوه، در جهان آن روز با توجه به شرایطی خاص، که در حفظ و حراست، نقل و انتقال و مقابله با هجوم و ویرانی در مقابل اشیاء می‌بایست لحاظ شود، دوام ظروف و اشیاء فلزی بیشتر بوده و موجب رواج و تکمیل تکنیک‌های ساخت آن‌ها در سده‌های بعد گردید.^۴ طبقه متوسط جامعه با حصول اطمینان و آرامش از سده‌های دهم/ چهارم به بعد به اشیاء فلزی توجه خاصی مبدول داشتند. طبقه‌های مذکور که از وضع اقتصادی بهتری برخوردار بودند، ظروف و اشیاء فلزی را ساده و بی‌پیرایه و بدون تزئین در زندگی روزانه مورد استفاده قرار می‌دادند. البته بزرگان و امیران، به‌ویژه شاهان و درباریان، اشیاء فلزی را همراه با تزئینات و تکنیک‌های ساخت متنوع، سفارش ساخت داده، به‌کار می‌بردند.^۵

این گونه ظروف، به علت نهمی اسلام به ندرت از طلا و نقره ساخته می‌شدند؛ ولی بیشترین آن‌ها با ترسیمات و نقوش طلاکوبی و نقره‌کاری شده، به شیفتگان این هنر والا و ارزنده عرضه می‌گردید.^۶

به‌طور کلی دو تکنیک ساخت مختلف یا مکمل یکدیگر، در ایران رواج داشته است. در یکی از تکنیک‌ها، سطح فلز را با طرح‌ها و نقش‌های متعدد کاملاً می‌پوشاندند و بدین‌گونه ظرف را زیبایی، تجمل و جلوه‌ای خاص می‌بخشیدند و در دیگری زمینه را باز و ساده رها نموده تا نقش برجسته‌تر نشان داده شود.^۷

با روی کار آمدن سلاجقه در مشرق ایران، دوره‌ی درخشان فلزکاری اسلامی آغاز گردید. فلزکاری در این دوره از شکوفایی و توسعه‌ای ویژه برخوردار شد؛ این فن همیشه در سطح بسیار بالایی از کیفیت ساخت قرار داشت و اهداف هنری منحصر به فردی را برقرار می‌نمود.^۸ ظروف برتر، طلا و نقره، طرح‌های تزئینی جدیدی را نشان می‌دهد که به‌وسیله صنعتگران دوره‌ی سلجوقی به‌وجود آمده است. اکثر ظروف نقره سلجوقی، که حد فاصل سده‌ی یازدهم- سیزدهم/ پنجم/ هفتم تهیه شده، در موزه‌ها و مجموعه‌های روسیه نگهداری می‌شود. میناکاری، طلاکاری، اشیاء برنزی با تزئینات برجسته و منقوش و برنزکاری با ترصیع نقره و مس، از نمونه‌های تزئینی بارز فلزکاری این دوره هستند. اغلب آن‌ها در آسیای میانه یا قفقاز پیدا شده‌اند و عبارتند از کاسه، گلدان و بطری که بر روی آن‌ها تصاویر پرندگان، حیوانات، اشکال نباتی به‌صورت مشبک و خط‌نگاره‌هایی به خط کوفی، بر زمینه اشکال طوماری نقش شده است.^۹

طلاکاری در این دوره نیز، بسیار ماهرانه و پرقدرت کار شده که البته نمونه‌های زیادی از آن‌ها باقی مانده است. جواهرات سلجوقی اغلب شامل گوشواره و سینه‌بند هستند که بعضی از آن‌ها به شکل حیوانات و پرندگان تهیه شده‌اند.^{۱۰} (تصاویر ۱ و ۲)

یکی از مختصات طرح‌ها و تزئینات ظروف دوره‌ی سلجوقی،^{۱۱} اشکال حیوانات و به‌ویژه شیر است که به‌صورتی برجسته بر روی ظروف، نقش بسته است. طرح‌های تزئینی، معمولاً کنده و حلق‌شده و گاهی برجسته و در برخی نمونه‌ها ترصیع شده است. غالب تنگ‌ها و مشربه‌ها و جام‌های سلجوقی به تقلید از هنر ساسانی با سر جانوران یا پرندگان تزئین شده‌اند.^{۱۲} (تصاویر ۳ و ۴) از جانب دیگر نقش پیکر انسانی بر روی شمعدان مساجد روشی مرسوم و متداول نبود.^{۱۳}

نقوش به جا مانده از این دوره، گویای فرهنگ و تمدن مردم و ملتی است که در شرایط دشوار زندگی آن زمان و بعد از سال‌های رکود هنری در ایران، در دوران فتح و تهاجمات اعراب، که در حدود سه سده به طول انجامید، با استفاده از دستاوردهای هنری دوران حکومت‌های ایرانی،

۲- عبدالحسین، زرین کوب، روزگاران تاریخ ایران از

آغاز تا سقوط پهلوی، تهران، سخن، ۱۳۷۸،

صص ۴۶۲-۴۶۱.

۳- گاستون، وایه، هنر اسلامی در سده‌های نخستین، ترجمه‌ی

رحمان ساروجی، انتشارات گیلان، چاپ اول، ۱۳۶۳، ص ۷۵.

۴- محمدتقی، احسانی، هفت هزار سال هنر فلزکاری در

ایران، تهران، نشر علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸، ص ۱۳۷.

۵- همان.

۶- همان، ص ۱۳۹.

۷- آرتور، ایهام پوپ، شاهکارهای هنر ایران، تهران، نشر

علمی و فرهنگی، ۱۳۸۰، صص ۸۵-۸۴.

۸- ارنست، کونل، پیشین، ص ۳۸.

۹- موریس، دپماند، راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه‌ی

عبداله فریاری، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ سوم،

۱۳۸۳، ص ۱۳۷.

۱۰- همان، ص ۱۳۸.

۱۱- همان، ص ۱۴۲.

۱۲- کاربرد طرح‌های اسلیمی جهت تزئین اشیاء فلزی در

این دوره متداول گشت و به اوج تکامل خود رسید. این

سبک، یادگار دوران پیش از تاریخ قبایل آریایی است که

به این کشور کوچ کردند و بر این باور بودند که نوشیدن

در ظروفی که به شکل جانوران پر توان و قوی ساخته شده

یا تصاویر آن‌ها بر بدنه ظروف نقش بسته، سبب می‌شود

که نیروی جانور به انسان منتقل شود. (محمدتقی، احسانی،

پیشین، ص ۱۴۶).

۱۳- شیوه‌گزینش نقوش جهت ظروف و اشیاء فلزی،

بستگی به ضخامت، وزن، بلندی و کوتاهی و از همه مهم

تر شکل آن‌ها می‌باشد. با توجه به این اصل، چنانچه بر

روی آثار مختلف این دوره، نقش و ترسیم‌های یکسان

تزئینی به‌کار برده شده، نباید آن را حمل بر تقلید و اقتباس

هنرمندان از یکدیگر دانست.

تصاویر ۱ و ۲: بالا، نمونه فلزکاری (جواهرات) سلاجقه، با فرم حیوانی

تصاویر ۳ و ۴: پایین، نمونه فلزکاری سلاجقه با فرم و نقش حیوانی.

چون آل بویه، آل زیار، طاهریان، صفاریان و سامانیان، مجدداً شکوفا شد. نقوش و طرح‌های فلزکاری دوران سلاجقه هر یک گویا و برگزیده‌ی مفاهیم و مضامینی چون اجتماعی، دینی و معنوی است که با هدف حفظ و تکثیر مظاهر هنر و فرهنگ گذشته‌ی ایرانی می‌توانند مجدداً در محیط‌های زندگی و عناصر شهری امروزی به کار گرفته شوند.

مبلمان فضای سبز شهری (نیمکت، روشنایی، سطل زباله) و نقش رنگ و نور شهر کالبد زندگی است که روح پرهیاهوی انسان‌ها و طبیعت در آن دمیده می‌شود و فضای سبز^{۱۴} به همراه مبلمان زیبا، آذین این کالبد است. تاریخ پیدایش مبلمان شهری با تولد اولین شهرها عجین است و قدمتی دیرینه دارد.

هر تمدن و ملیتی با توجه به فرهنگ، دین، آداب و سنن خود اقدام به طراحی فضاهای زندگی و در نهایت ساخت آن فضاها می‌کند. در گذشته، قرارگیری برخی از بناها با کاربردهای عمومی در مجاورت فضاهای عمومی، محیطی بسیار مناسب و دلنشین، جهت توقف عابرین پیاده، ایجاد می‌نمود که نمونه‌هایی از این قبیل به عنوان عناصر ابتدایی مبلمان شهری به‌شمار می‌رفت. اما با گذشت زمان و ورود تکنولوژی مدرن و از همه مهم‌تر، ورود اتومبیل به داخل شهرها، ساختار شهرهای گذشته دگرگون شده و فضاهای شهری دارای اشکال خاص با اجزایی متفاوت شدند.^{۱۵}

از ویژگی‌های فضای شهر مطلوب، هماهنگی و متناسب بودن هر یک از اجزا مبلمان، با فضایی است که در آن واقع شده. اجزای مبلمان شهری، دارای دو ویژگی اساسی است؛ کاربردی بودن و زیبایی و در صورت داشتن هر دو ویژگی، می‌تواند نیاز عملکردی و بصری شهروندان را به‌صورت توأمان برآورده سازد.^{۱۶}

رشد فیزیکی شهرها، نیازهای صنعتی، تعویض و جایگزینی وسایل جدیدتر، که همه بر اساس شرایط محیطی و زندگی غربی ساخته می‌شود، بدون در نظر گرفتن فرهنگ جوامع سنتی، مورد استفاده قرار می‌گیرد و اجازه نمی‌داد تا استفاده‌کنندگان این وسایل ببینند که به‌جای نفی

۱۴- فضای سبز شهری، محوطه‌ای است که جهت استراحت و تفریح، محیطی آرام برای گذراندن اوقات فراغت افراد فراهم می‌آورد. البته برخی از محیطها، تنها از حوزه زیبایی‌شناسی اهمیت و کاربرد دارند مانند فضاهای سبز کنار خیابان، بزرگراه، میدین، باغچه‌های کوچک و ... اما برخی از این فضاها بسیار گسترده بوده و دارای کلیه تجهیزات و امکانات جهت استفاده افراد در سنین مختلف هستند.

۱۵- شهر، خدابخشی، مبلمان شهری و شهروندان، تهران، نشریه ساخت و ساز، شماره ۲۴، اردیبهشت ۱۳۸۲، ص ۳۳.

۱۶- همان، ص ۳۴.

کوکورانۀ فرهنگ و تمدن و هنر خویش، ریشه‌های فرهنگی خود را نیز در کنار جریان نوگرایی حفظ کنند. این تقلید بدون برنامه‌ریزی در طول سالیان دراز باعث ساخته شدن شهرهایی با عناصری مغشوش، متزلزل و بی‌هویت گشت که تاکنون فعالیت‌های مناسب برای ساخت مجدد بافت، شکل و فضا، براساس فرهنگ غنی و اصیل ایرانی- اسلامی صورت نگرفته است. در این مورد، بازگشت به اجزایی از فرهنگ گذشته و هنر زیبای سنتی، می‌تواند راهگشای بسیاری از اغتشاشات و بی‌نظمی‌های بصری محیط‌های شهری باشد. زیرا هنر معاصر می‌تواند در کنار بسیاری از عوامل مدرن، ریشه در سنت داشته باشد. هنری که لطف و عمق درون را به شکوه و جلال ظاهری، اما بی‌هویت فعلی ترجیح می‌دهد.^{۱۷} مبلمان مورد بررسی در حوزه فضای سبز شهری، متنوع و گسترده است اما وجود برخی از اجزای مبلمان در فضاهای سبز، ضروری و لازم است. نیمکت، سطل زباله و روشنایی از مهم‌ترین این وسایل هستند که در این مقاله به آن‌ها پرداخته می‌شود.

الف: نیمکت

نشستگاه در فضای سبز، تمرکز بسیاری از فعالیت‌هاست. مکانی است برای میانسالان و سالخوردگان، برای دانش‌آموزان و دانشجویان و یا شاید استراحت‌گاهی است برای پاهای خسته‌ی فروشنده‌ی دوره‌گرد. می‌گویند دولتمردان همواره نیمکت‌های عمومی شهر را نمادی از اندیشه می‌دانند. همچنین معروف است که درباره‌ی یک شهر، می‌توان بر حسب تعداد نیمکت‌های آن داوری کرد. نیمکت و سکو، برای کاربردهای متفاوت و همچنین سبک مختلف، نیازمند طراحی فرم و رعایت نکات فنی خاصی است و باید نیازهای همه اقصا استفاده‌کننده را در نظر گرفت.

کاربرد این نوع طراحی‌ها می‌تواند در افزایش کیفیت بصری و زیبایی محیط و همچنین مفاهیم فرهنگی یک جامعه، بسیار مؤثر باشند.

ب: سطل زباله

زندگی شهری، برخلاف زندگی ساده روستایی، با مصرف توأم است. لزوم طراحی و ساخت، در چنین شرایطی است که موقعیت‌دهی و نصب درست انواع زباله‌دان با کاربردها و فرم‌های متنوع، بیش از پیش ضروری می‌نماید. فضاهای سبز شهری به‌عنوان محیطی زیبا، سالم و پاکیزه که در هر شرایطی باید پاک و سرسبزی خود را حفظ نماید، بسیار به این عنصر نیازمند است.^{۱۸} در فضاهای سبز شهری، زباله‌دان نیز باید در هماهنگی کامل با دیگر عناصر بصری شهری قرار گیرد. در چنین محیط‌هایی، زباله‌دان بهتر است با معابر، مسیرها و گذرگاه‌های محیط در ارتباط باشد. همچنین استقرار زباله‌دان در نزدیکی نیمکت، بسیار توصیه شده است.^{۱۹}

ج: چراغ روشنایی

وجود چراغ روشنایی در فضاهای سبز شهری، جزء لاینفک این محیط‌هاست. فضاهای سبز بدون روشنایی در شب، به محل‌هایی جرم‌خیز، تبدیل شده که می‌تواند امنیت ناحیه و شهر را با خطرات زیادی مواجه کند.^{۲۰}

مبلمان فضای سبز شهری به‌عنوان عنصری مهم در شهر، نقش‌های مهمی را برعهده دارند؛ رساندن مفاهیمی چون حس زیبایی، آرامش، مقاوم بودن، کارایی، غنای فرهنگی و ... همگی از نقش‌هایی است که می‌بایست به خوبی انتقال داده شوند. برای ایجاد تحول در محیط‌های سبز، کار بر روی مبلمان، آسان‌ترین مرحله است زیرا ایجاد تغییر در این حیطه، به سرعت نمود عینی پیدا نموده و چهره‌ی پر از تضاد فضاهای سبز را به آرامش فرا می‌خواند.^{۲۱} انسان به‌طور فطری ستایشگر زیبایی است و تمایل زیادی به آراستگ محیط اطراف خود دارد. علاوه بر پاسخگویی به فطرت کمال‌جو و زیبایی‌گرایی انسان، زیباسازی یک شهر، با گسترش فضای سبز، نقاشی‌ها، حجم‌های بارزش هنری و مبلمان زیبا، می‌تواند بستری مناسب برای ارتقا سلیقه‌ها، پسندها و ارزش‌های زیباشناسی و هنری و در نتیجه ارتقا فرهنگی شهروندان باشد.^{۲۲} در طراحی فضای سبز شهری، تزئین و رنگ از مهم‌ترین عناصر زیباسازی محیط و رسانای پیام است.

۱۷- در کنار توسعه ساختمان‌ها، خیابان‌ها و مبلمان شهری، نیاز به ایجاد فضاهایی سبز، هماهنگ با محیط و فرهنگ، به شدت احساس می‌شود زیرا با توجه به سابقه‌ی فرهنگی ایران، هر شهر باید با حفظ عناصر قدیمی، در کنار آثار مدرن، بافت همگون خود را حفظ کند. مهناز، شایسته‌فر، تطبیق و کاربرد آرایه‌ها و عناصر تزئینی اسلامی- ایرانی در مبلمان شهری جهت هویت بخشیدن
به فرهنگ و تمدن اسلامی، پروژه تحقیقاتی، تهران، سازمان زیباسازی شهر تهران و موسسه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳۸۵، صص ۴۰۴-۴۰۳.

۱۸- استقرار زباله‌دان نباید به صورت اتفاقی انجام پذیرد، بلکه بر اساس نرخ تردد و ازدحام مردم در یک محدوده یا نقطه‌ای خاص نصب شود. به طور مثال وجود زباله‌دان‌های متعدد در برابر یک فروشگاه بزرگ یا مدرسه‌ای پر از دانش‌آموز، امری شایسته است.

۱۹- رضا، مرتضایی، طراحی مبلمان برای خیابان: زباله‌دان و گلجای، مجله‌ی شهرداری‌ها، شماره ۱۸، ۱۳۷۹؛ بی‌تا، صص ۷۱-۶۷، همان

۲۰- تزئینات کنونی مبلمان پارک‌ها، سلیقه‌ای است و هر کدام از نیمکت‌ها، روشنایی‌ها، ... دارای رنگ، تزئین و گاهی فرمی متفاوت هستند. گاهی نیز تزئین‌هایی با تقلید از مدرنیسم غرب به چشم می‌خورد که حتی اغلب ناسازگار با شرایط محیطی و اقلیمی است و همین پدیده باعث تخریب و از کار افتادن زود هنگام مبلمان شهری می‌شود.

۲۲- مهناز، شایسته‌فر، تطبیق و کاربرد آرایه‌ها ... پیشین، ص ۴۳۷.

نور و رنگ می‌تواند انسان را از خود برهاند و او را از افسردگی نجات دهد، پس در طراحی محیط‌های مصنوعی از جایگاه مهمی برخوردار است. رنگ یکی از صفتهای اشیاء است و باید در ارتباط و هماهنگی با صفات دیگر، انتخاب شود. چه این صفات مشاهده‌ی باشد مانند خط و فرم و چه ادراکی مانند هویت. رنگ برخلاف فرم، حجم، نما و یا کف‌سازی در لایه‌ای پنهان قرار دارد و بسیاری از ما هنگام طراحی یک فضا و دیگر عناصر، کمتر به تأثیرات روانی آن می‌اندیشیم. در دستورالعمل‌ها و ضوابط طراحی هم کمتر به مقوله رنگ پرداخته می‌شود.

زمانی که بدون توجه به معانی نهفته در رنگ‌ها، از آن‌ها استفاده می‌شود، محیط به مکانی ناراحت‌کننده و ناخوشایند تبدیل می‌شود. رنگ یکی از عناصری است که در کنار نور، بافت، فرم و شکل بر ادراک بصری افراد از محیط، تأثیر مستقیم می‌گذارد.^{۲۳} هر رنگی علاوه بر این‌که مشخصه یک پدیده یا شیئی است، شامل یک سری مفاهیم و سمبول‌ها و دارای رمز و راز هستند. رنگ‌ها دارای وزن ادراکی هستند. به این عبارت که؛ رنگ‌های روشن، سبک‌تر هستند مانند رنگ زرد، روشن‌ترین رنگ‌ها، نماد آخرت، شگفتی، سلطنت، نور، روشنی و دانش است. رنگ زرد تا حدی نشاط‌آور است و در بین قدما نیز دارای مفاهیمی بوده از جمله این‌که آن‌ها رنگ زرد را بدترین رنگ‌ها می‌دانستند و از آن بیشتر به‌عنوان صفت پزیردگی و رنگ چهره عاشق نام برده می‌شود.^{۲۴} رنگ‌های تیره، سنگین‌تر هستند مانند رنگ آبی تیره، احساس بزرگی و قدرت را نشان می‌دهد و نشانه وقار و تحول است، آبی هنگامی که به‌سوی سیاه می‌رود، بیشتر فحاش اندوه غیرقابل تحمل است.^{۲۵} رنگ سیاه در این مورد استثناست، این رنگ در مقابل رنگ سفید قرار دارد و به معنای ظلمات، تاریکی، سکوت، انتظار و به معنای عدم وجود و خالی بودن را القا می‌کند. رنگ‌های گرم نزدیک‌تر حس می‌شوند و فضا را تنگ‌تر می‌کنند مانند رنگ قرمز، به معنای تاریک متراکم، حرارتی درونی و باطنی دارد و نماد حیات زندگی و دانش معرفت است. در حالی‌که رنگ‌های سرد، فضا را دورتر و وسیع‌تر نشان می‌دهند، مانند رنگ سبز، به مفهوم میانه‌روی، اعتدال، تفکر، آرامش خردمندانه، امیدواری رنگ گیاهان و نشانه باروری است.^{۲۶} در ضمن باید توجه داشت که چگونگی در کنار هم قرار گرفتن رنگ‌ها و نقش‌های زمینه، نیز بر این کیفیت و کمیت ابعاد تأثیر می‌گذارند.

ایجاد حس وحدت در عین وجود تنوع، با کمک رنگ، در کنار سایر عوامل، نیاز هر فضا یا شهر است.^{۲۷} رنگ‌ها در کنار یا روی هم، خاصیت یکدیگر را تشدید و یا تضعیف می‌کنند. در این تأثیرات، شدیدترین تأثیر، در مقابل سیاه و ضعیف‌ترین، در مقابل سفید خواهد بود. به این معنی که رنگ‌ها روی سطح سیاه، درخشان‌تر و بزرگ‌تر، نمایان می‌شوند و روی سطح سفید، خود را از آن‌چه که هستند کمتر نشان داده و رنگ، ضعیف‌تر دیده می‌شود. در سطوح خاکستری، به دلیل بازتاب متعادل‌تر و جاذبه‌ی بسیار کم رنگ خاکستری، رنگ‌ها امکان می‌یابند آن‌چه را که هستند و بازتاب می‌دهند، نمایش دهند. این خاصیت در شب و روز متفاوت است. رنگی که در روز، بیش‌ترین دید را دارد، در شب و در نور مصنوعی، در رده‌های پایین‌تری قرار می‌گیرد، پس مکان و زمان دیده شدن هر تصویر، فرم و نوشته، در به‌کار بردن رنگ خاص، برای آن مسأله‌ای مهم است. اگر رنگ با شکلی غیر از آن‌چه تعریف شده یا در جایی که برای آن مناسب نیست، مورد استفاده قرار گیرد، سبب تشدید یا تضعیف خاصیت هر رنگ شده و باعث نمودی تازه و ناهنجار می‌گردد.^{۲۸}

رنگ عنصری است که با عواطف و احساسات بشر سر و کار دارد و حاوی اخبار و اطلاعات زیادی است. در طراحی و تزئین مبلمان فضای سبز شهری، در نظر نگرفتن پیام‌های نمادین و از همه مهم‌تر، پیام جهانی رنگ‌ها، نتایج ناخوشایندی در بر خواهد داشت. پیام جهانی رنگ، تحت عنوان نظامنامه ایمنی رنگ، در قالب قانونی خاص، در همه‌جا یکسان است و هدف این قانون، تضمین شرایط کاری سالم و ایمن، برای مردان و زنان است.

رنگ‌ها^{۲۹} می‌توانند از نظر بیان و القای احساسات ذهنی و روانی نیز نقش داشته باشند. آدمی سال‌هاست در جستجوی ساخت ترکیبی رنگ‌هاست که علاوه بر هماهنگی و جذابیت، آرامش را نیز برای بیننده به ارمغان آورد. رنگ سبز، رنگ مورد علاقه شهرداری‌هاست. مسؤولان شهری هر وقت می‌خواهند رنگی به چهره شهر بدهند، از این رنگ استفاده می‌کنند.^{۳۰} رنگ سبز از نظر روانشناسی، اصولاً رنگ آرام‌بخشی است و می‌تواند فضای شهرها را از نظر روانی

۲۳- جوهانز، اتین، کتاب رنگ، ترجمه‌ی محمدحسین خلیلی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۷، ص ۴.

۲۴- سیروس، شمیسا، فرهنگ اشارات، انتشارات فردوس، چاپ اول، ۱۳۷۷، ص ۵۲۶.

۲۵- حمید، تولکی، رنگ در تصویر سینما، استاد راهنما دکتر اکبر عالمی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۸، ص ۸۳.

۲۶- عصمت، حیدری، نقش رنگ در تزئینات معماری اسلامی، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته‌ی باستانشناسی، استاد راهنما دکتر مهناز شایسته‌فر، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، سال ۱۳۸۲، صص ۳۵-۳۱.

۲۷- هنگامی‌که انتخاب رنگ در اجزا و عناصر شهری، خصوصاً مکان‌هایی که با شادی و نشاط ارتباط پیدا می‌کند، با دقت انجام شود، همچون فضای سبز، احساس رضایت اجتماعی از محیط، محصول و خدمات را برای مجموعه شهر به ارمغان می‌آورد.

۲۸- شبنم، منادی زاده، ارتباط نقاشی و معماری، پایان‌نامه دوره کارشناسی رشته نقاشی، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۳، ص چکیده.

۲۹- برای کاربرد رنگ، تئوری‌های خاصی وجود دارد. به این معنی که هر رنگی با رنگ خاص خود تشکیل «مکمل رنگی» را می‌دهد که در کنار یکدیگر با طول موج‌های کوتاه و بلند به درک یکدیگر کمک می‌کنند. مثلاً مکمل رنگ آبی، نارنجی و مکمل بنفش، رنگ زرد است.

۳۰- علی، کلانتری، افسردگی بر شهرهای ما حکومت می‌کند، شهرداری‌ها، سازمان شهرداری‌های کشور، سال دوم، شماره ۲۴، ۱۳۸۰، صص ۷۸-۶۹.

برای انبوه مردمی که در مراکز انسانی تجمع کرده‌اند، قابل تحمل‌تر نماید. از نظر زیبایی‌شناسی، تماشای درختان سرسبز در یک محیط پاکیزه، همراه با امکانات مناسب، انسان را به آرامش و آسایش فکری می‌رساند و امروزه ثابت شده است که بعضی درختان با ترشح ماده‌ای خاص، حالتی خلسه‌وار و آرامش‌بخش در انسان ایجاد می‌کنند. بنابراین وجود رنگ سبز، در شهر و فضاهای سبز، در ایجاد تعادل عصبی انسان، نقش عمده‌ای ایفا می‌کند. انسان عصر حاضر به علت مسائل شهرنشینی و دنیای ماشینی و صنعتی بیش از هر زمان دیگری در فشار شدید عصبی و روانی است. علاوه بر این بسیاری از بناها، ساختمان‌ها و اجزای کوچک‌تر شهر، چون مبلمان شهری، بدون رعایت شرایط روانی افراد، احداث شده‌اند که باعث خستگی روحی انسان می‌شود. در این حوزه، یکی از ساده‌ترین راه‌های بازگرداندن آرامش به انسان، استفاده از رنگ‌ها و آرایه‌های مناسب برای زیبا نمودن فضاهای شهری، به‌خصوص زیبایی مضاعف فضای سبز است. به‌طور کلی تزیینات فضاها و عناصر شهری، به همراه رنگ مناسب، نقش خاصی در زیباسازی محیط‌های سبز شهری خواهد داشت.

اگر هنر را با معیار احتیاج بسنجیم، حتی در تنهایی ظاهری، جزیی جدایی ناپذیر از اجتماع است. عمل حقیقی هنر، نمودار ساختن کیفیت و نوع تفکر جامعه است. جستجوی مستقیم، برای یافتن موازنه از دست رفته‌ی زندگی‌های حسی، ذهنی و اجتماعی است. بنابراین، در هنر و فرهنگ سنتی ایران، می‌توان آرایه‌ها، نقوش و رنگ‌هایی را یافت که زندگی شهری امروز، به شدت به آن‌ها نیازمند است. در کنار روی آوردن به گسترش و طراحی اصولی فضای سبز، برای آرامش افراد، می‌توان به هنر و فرهنگ اصیل ایران نیز، رجوعی دوباره نمود تا با ترکیب و هماهنگ نمودن عناصر تازه و مدرن، با آرایه‌های سنتی و زیبا، محیطی آرام‌بخش‌تر، اصیل‌تر، زیباتر و در نهایت دارای هویت ایرانی به‌وجود آورد.^{۳۱}

هویت ایرانی و کاربرد نقوش انتزاعی فلزکاری در مبلمان فضای سبز شهری

فرهنگ به معنی همه عواملی است که معنویات یک قوم را تشکیل می‌دهد. معنویات یک قوم تنها منحصر به افکار و اندیشه‌های او نیست، بلکه تظاهرات ذوق و اندیشه او در وجوه مختلف مادی و معنوی زندگانی وی نیز مطرح است. که اندیشه و ذوق آدمی، در آثار فلسفی و دینی و مدنی او ظهور می‌کند، به همان نحو هم در آثار هنری‌اش متظاهر می‌گردد و به همین سبب است که در مراحل عالی‌ی فرهنگ و هویت یک ملت، جدا کردن محصولات اندیشه او از یکدیگر دشوار می‌شود.

هنر با زندگی پیوندی نزدیک دارد و تار و پود آن از تجارب انسانی بافته شده است. در گذشته سطح هنرشناسی، هنر دوستی و اشتغال به امور هنری در بین ایرانیان از همه جا بیشتر بوده است. از قدیمی‌ترین زمان، هنر نزد ایرانیان از رج و قرب قابل توجهی برخوردار بوده است.^{۳۲} هویت تمدنی مردم ایران، چه باستان چه اسلام، هویتی اسلامی و ایرانی است و این دو در کنار هم، با هم معنی می‌شوند. در این هویت، مولفه‌هایی وجود دارد؛ مثل جهت دار بودن زندگی، غایت انگاری زندگی و تاثیر و تبعیت از سنت‌های اصیل زندگی ایرانی که مجموعاً هویت ایرانی را تشکیل می‌دهند. نسبتی که هویت با هنر دارد، نسبتی شفاف و روشن، در جهان سنت محور است. بنابراین می‌تواند عهده‌دار رسالتی سنگین باشد به طوری که به بینش‌ها و اعتقادات مردم، جهتی والا ببخشد. هنرمند از سر ضرورت کار می‌کند و او خود جز ذره‌ای ناچیز از جهان هستی نیست. ذره‌ای که با تمام ناچیز بودنش، جزیی از طبیعت، اجتماع و مردم است. پس با این نگاه است که هنرمند با ایده‌ی تازه به کشف جهان می‌پردازد و دیدی نو، به او این اجازه را می‌دهد که احتیاجات مردم را در قالبی تازه برآورده سازد و همواره در این راه است که سنت به یاری او آمده و ابداع و سنت، در کنار هم، نیازهای مردم عصر او را همسان با روش زندگی‌شان، برطرف می‌سازد.

برای احیاء هنرهایی که قدیمی هستند، باید غبار زدایی کاملی از تاریخ هنر ایران انجام داد و با نگاه علمی نوین امروزی، همه آن‌ها را دسته‌بندی، تدوین و تبیین نمود؛ و برای این مهم باید آثار هنری ایرانی را مورد بررسی محققانه قرار داد. در آثار هنری ایران، چه باستان چه اسلامی، آثار هنری بسیار بی‌نظیری، وجود دارند؛ یکی از عملکردهای مهمی که باید در این خصوص صورت بگیرد، مطالعه، تحقیق و نسبت این هنر با جهان‌بینی حاکم در آن عصر و دوره است.

۳۱- مهناز، شایسته‌فر، تطبیق و کاربرد آرایه‌ها و ... پیشین، ص ۵۰۵.

۳۲- یکی از صفات خاص هنر ایران در درجه‌ی اول، آن است که اصول آن از تجربیات روزمره گرفته شده است. آن چه را که خورمایه و بازاری است. می‌آید و زیور می‌بخشد و مقام شاهی و خدایی می‌دهد.

تردیدی نیست که دوره‌ی سلجوقی، یکی از ادوار خلاقه تاریخ جهان اسلام است. در این دوره، در هم‌هی زمین‌های هنری، پیشرفت‌های باشکوهی صورت گرفت که یکی از مهم‌ترین این زمین‌ها، فلزکاری بود. هنرمندان این دوران، با استفاده از نقوش جانداران و حیوانات و گیاهان، محیط زیست خود را تداعی و انعکاس داده‌اند. دلیل اهمیت موضوعات حیوانی در تزیینات، وابستگی حیات اقتصادی مردم به طبیعت، شکار و کشاورزی بوده و این نکته که به وضوح در هنر ایران قابل مشاهده است را اکنون نیز می‌توان در طبیعت و فضای سبز شهری مجدداً احیا نمود.^{۳۳} امروزه فرم‌ها و عناصر انتزاعی مدرن، جایگزین اشکال سنتی و فرهنگی گذشته شده‌اند که ارتباط عمیق‌تری با انسان دوران خود داشته است. فرق انتزاع مدرن با انتزاع سنتی، در این است که انتزاع مدرن، مبتنی بر فرهنگ، بازتابی است ولی انتزاع سنتی، مبتنی بر فرهنگ، اصیل است. با هنر انتزاعی مدرن، جز خود هنرمند، کسی نمی‌تواند ارتباط برقرار کند و آن را شرح دهد، در چنین قلمرویی دیده می‌شود که هنر دقیقاً بازتابی است و بیانگر یک جهان کاملاً شخصی است. هنر انتزاعی و مجرد بر اساس یک هویت بازتابی خلق شده است. در انتزاع سنتی، هر کسی می‌تواند با آن فرهنگ اصیل، بنا به سابقه‌دار بودن و ریشه‌دار بودنش در نهاد همه انسان‌ها، ارتباط برقرار کند. کاربرد روش مستقیم در فرم‌ها و طرح‌های عمومی، که تفکر و تعمق را از مخاطب می‌گیرد، باعث شعاری شدن و در نتیجه تضعیف بعد هنری و نوعی احساس تحمیل به مخاطب و در نهایت ایجاد حس تنفر در او می‌شود. ویژگی آثار هنر اسلامی که کمی دقت قابل مشاهده است نمادین بودن نقوش آن است، بنابراین از این شاخصه‌ی مهم که کاربردی فراتر از روشی مستقیم دارد، می‌توان برای آراستن محیط‌های سبز شهری، استفاده خلاقه و مبتکرانه داشت. با این وجود طراحی فضاهای شهری از جزیب‌ترین عناصر گرفته، تا ساختمان‌ها و خیابان‌ها، باید به گونه‌ای باشد که شهروندان به راحتی آن را درک کرده و بتوانند با شهر ارتباط برقرار کنند و از این طریق ریشه‌های تاریخی و فرهنگی خود را دریابند.^{۳۴}

بنابراین در این بخش، با ترکیب این نقوش در فرم و نقش مبلمان شهری، سعی در آفریدن نمادهایی نو و تازه، همراه با مفاهیم زیبا و اصیل، در فضاهای سبز هستیم که در ادامه در قالب تصاویر، این نقوش مورد بحث قرار خواهد گرفت.

در تصویر یک نیمکت پارکی نشان داده شده که با فرم و تزیینات صندوقچه‌ای فلزی از دوره‌ی سلجوقی نمایان شده است. استفاده از نقش انتزاعی‌شده‌ی پرنده در این تصویر، بر روی نیمکت منحنی شکل، رهایی و آرامش پرواز پرنده را، در ذهن تداعی می‌کند. نقوش‌های پرنده در فضای سبز در حالی که مطابق و هماهنگ با محیط می‌باشد، احساسی از آرامش را با ترکیب فرم منحنی و پرواز در ذهن مخاطب ایجاد می‌کند. در واقع چنین فضایی با نیمکت چوبی و طرح‌های پرنده و رنگ صندل فام که از رنگ‌های اصیل هنر اسلامی است، در عین هویت بخشی به فضا، افراد را ترغیب به استفاده از آن می‌کند. انسان به صورت ناخودآگاه به حضور در فضای شهری که به او حس آرامش و نظم و هماهنگی می‌دهد، تمایل دارد.

در تصویر ۶ چراغ روشنایی پارکی نمایان است که با استفاده از نقش و فرم انتزاعی شده پرنده طراحی شده است. پارک‌ها سرشار از رنگ‌های متنوع هستند، اما رنگ سبز در آن‌ها حاکمیت دارد. هماهنگی نور در قسمت‌های بالایی فضای سبز و بازتاب آن به آسمان و همزمان با این موضوع روشن شدن فرم پرنده، تصویری بدیع را در فضای سبز به وجود می‌آورد. از آن‌جا که کارایی چراغ‌های روشنایی در تاریکی نمایان می‌شود، بنابراین تنها در چنین زمانی است که می‌توان زیبایی و اهمیت شکل و فرم این عنصر را ملاحظه نمود.

در تصویری دیگر (شماره ۷) نیز روشنایی دیگری نشان داده شده که همانند قبل، از فرم پرنده الهام گرفته است. فرم و تزیین پرنده‌گان در مبلمان روشنایی پارکی، هماهنگی خاصی در فضای درختان سرسبز به وجود می‌آورد. در واقع تداعی‌کننده همان طبیعتی است که این فرم‌ها و اشکال از آن گرفته شده است. این دو تصویر در حالی که سلیقه هنرمند سنتی گذشته را می‌نمایاند، در طراحی خوب دوره‌ی معاصر نیز، همان علاقه و سلیقه‌ی هنرمندان گذشته را احیا می‌نماید. همچنین تزیینات مناسب و هم راستا با فرهنگ، برای آرامش روح انسان در هم‌هی محیط‌ها مورد نیاز است. در توضیح این مطالب، به طور اخص در تصاویر ۶ و ۷ می‌توان این‌گونه اظهار نمود که

تصویر ۵: صفحه مقابل، چپ، نیمکت پارکی با تزیینات حیوانی فلزکاری سلاجقه.

تصویر ۶: صفحه مقابل، راست، چراغ روشنایی با فرم انتزاعی شده پرنده فلزکاری سلاجقه.

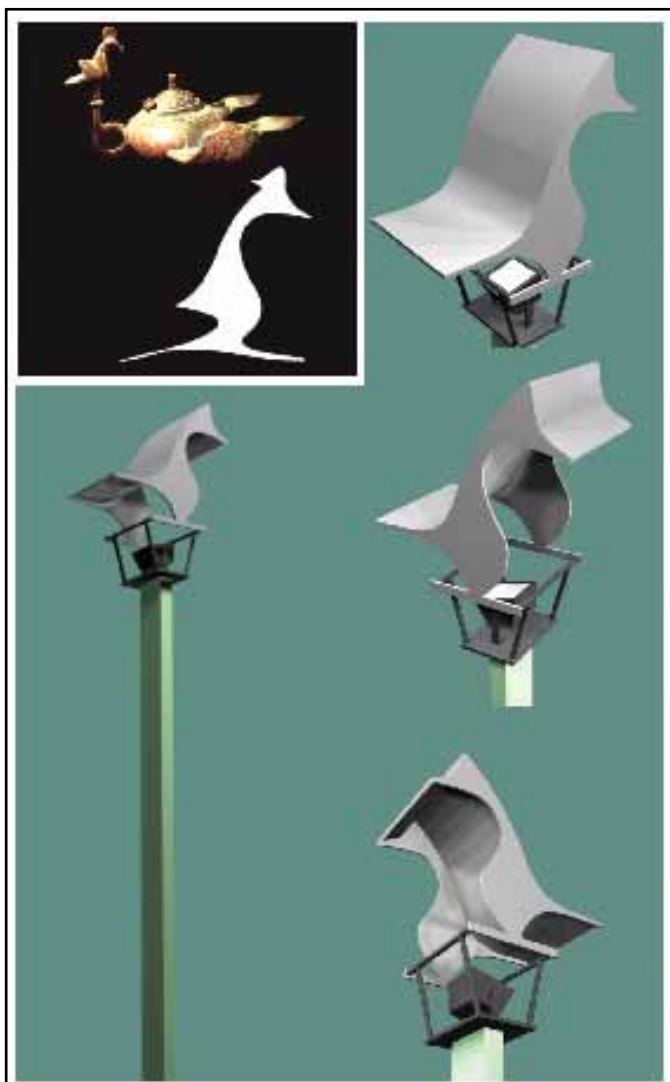
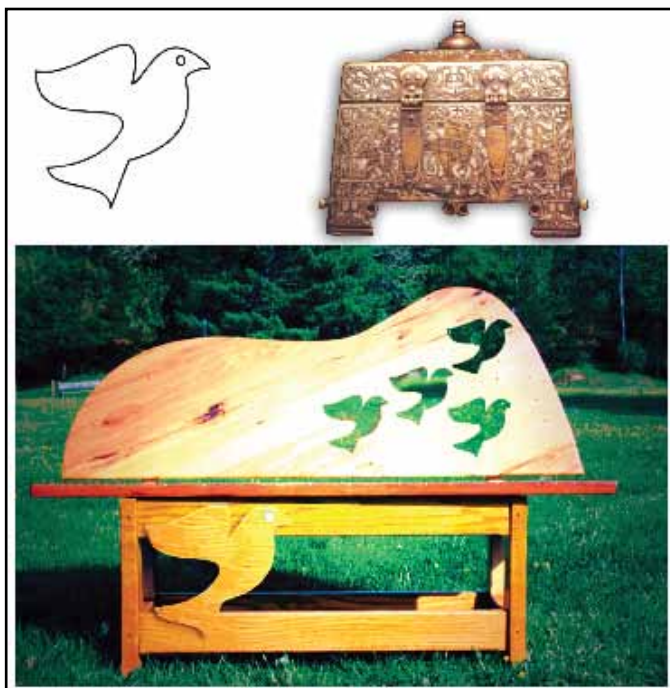
تصویر ۷: صفحه مقابل، پایین، چراغ روشنایی با فرم انتزاعی شده پرنده فلزکاری سلاجقه.

۳۳- اول، ویلسون، طرح‌های اسلامی، ترجمه‌ی محمدرضا ریاضی، تهران، سمت، ۱۳۷۷، ص ۱۴۵.

۳۴- از این رو به‌کارگیری عناصر و تجهیزات شهری که دارای قدمت تاریخی و فرهنگی باشد، در فضاهای سبز، موجب ارتباط بیشتر شهروندان با آن‌ها شده و همین امر هویت و تعلق خاطری میان آن‌ها به وجود می‌آورد. همچنین شرایط اقلیمی و زیست محیطی نیز در نوع انتخاب مصالح مبلمان شهری و مکان‌یابی آن‌ها بسیار حایز اهمیت است. به طور کلی، گذشته فرهنگی یک ملت، از عوامل اصلی شکل‌دهنده‌ی وضعیت کنونی و حتی آینده‌ی آن است. تاریخ فرهنگی یک کشور، به طور غیرمستقیم بر همه شئون زندگی اعضا آن، از جمله هنر و طراحی، تأثیر می‌گذارد. بنابراین می‌توان برای ایجاد جریانی اصیل و هویت‌ساز، دوباره به هنر گذشته رجوع نمود و آن را در مظاهر زندگی اجتماعی بازتابی گسترده بخشید.

(فهیمة، مزنیانی، مجسمه‌های شهری، زشت، زیبا، بلاتکلیف، ماهنامه شهرداری‌ها، سال چهارم، شماره ۳۹، ۱۳۸۱، ص ۸۵).

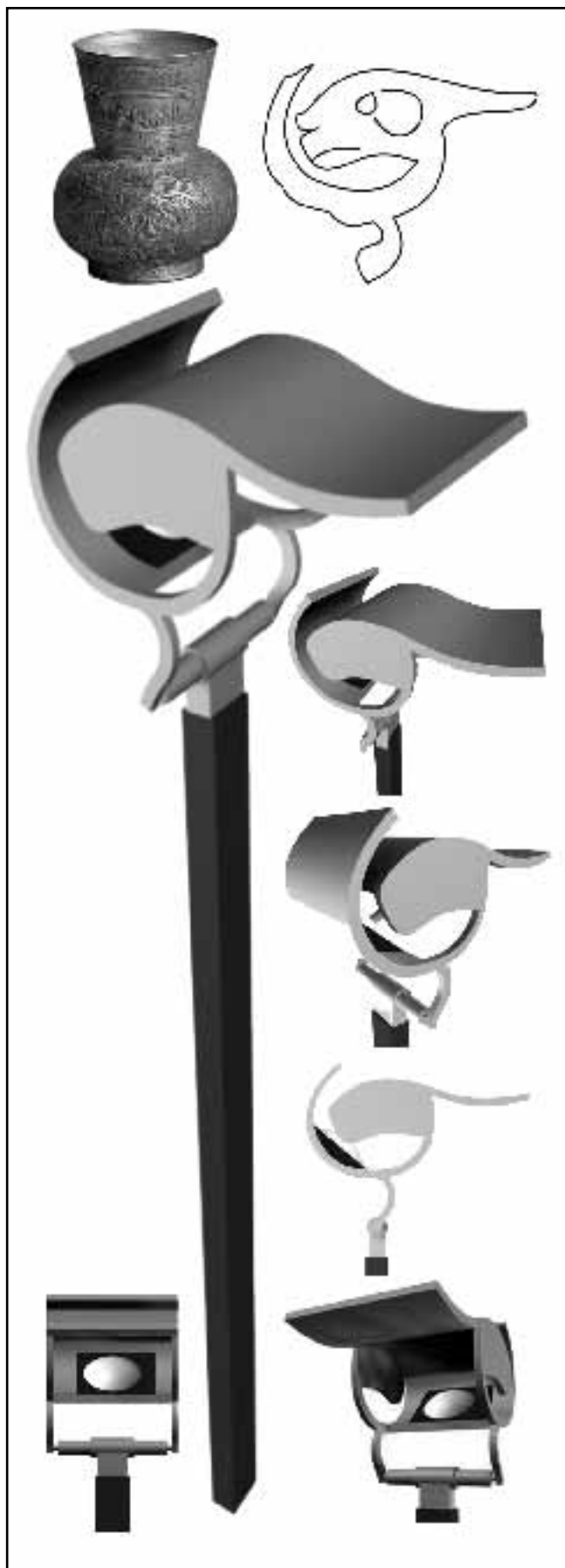
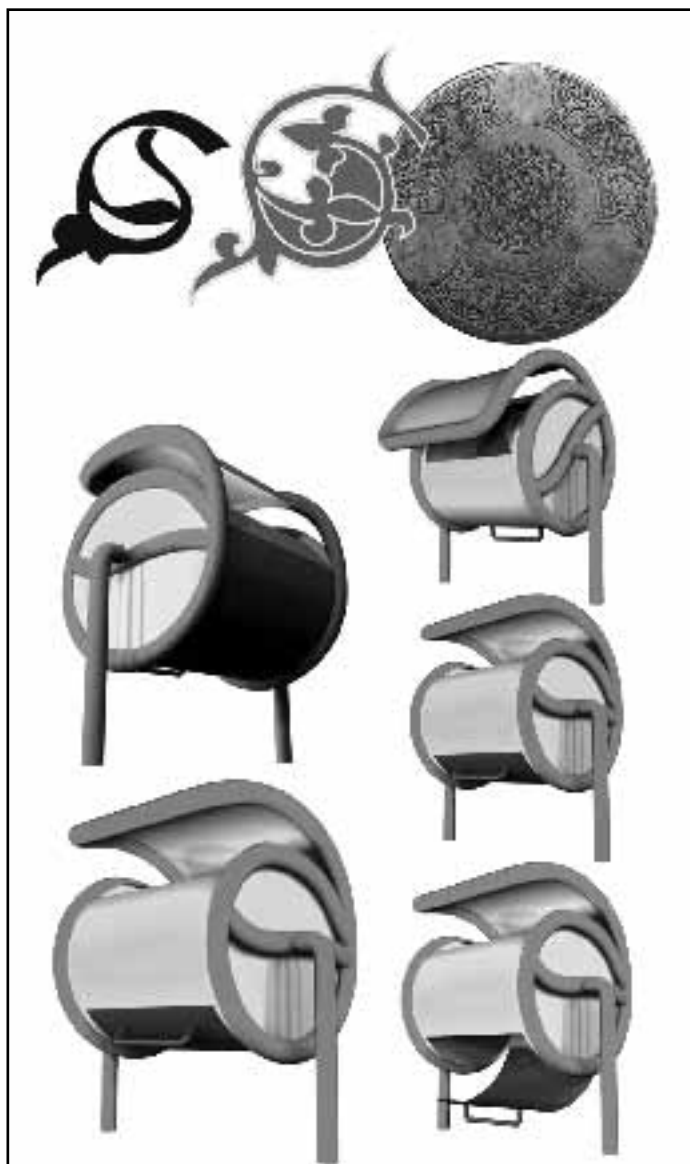
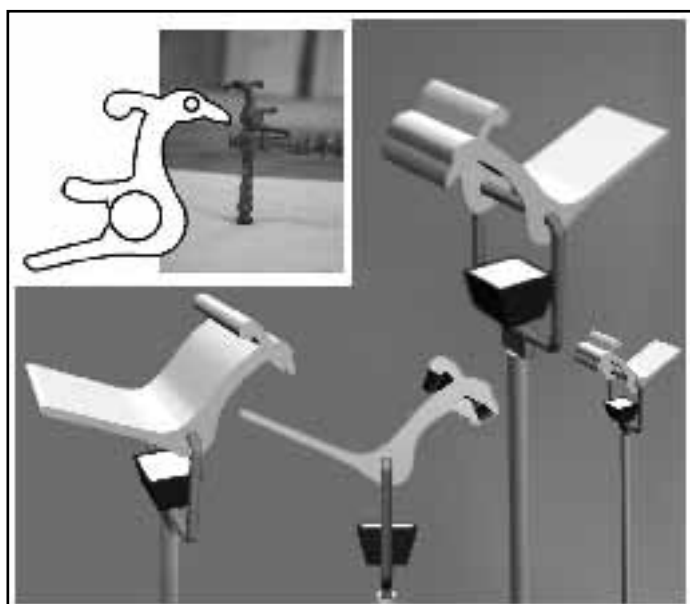
نحوه‌ی قرارگیری فرم ساده شده‌ی پرنده، به گونه‌ای است که علاوه بر این که از رهاسدن نور در فضای بی‌مرز آسمان، جلوگیری می‌کند و تمام میزان نور مفید را به زمین و محوطه مورد استفاده، بازتاب می‌دهد، خود نیز زیبایی، نماد و سمبلی از هنر و فرهنگ گذشته را در اذهان افراد زنده می‌کند. در تصاویر ۹ و ۸، دو چراغ روشنایی پارکی دیگر نشان داده شده که با استفاده از نقوش حیوانی و گیاهی فلزکاری سلاجقه، فرم آن طراحی گردیده و در عین داشتن نوآوری و زیبایی، برای آراستن فضای سبز مناسب است. هنگامی که نور به طرف بالا پراکنده می‌شود، نقش پرنده‌ی ساده شده در تصویر ۸ و نقش اسلیمی در تصویر ۹، نمایان و درخشان خواهد شد، در نتیجه همراه با روشنایی محیط، این حجم‌های نورانی جلوه‌ای خاص به فضا می‌دهد. همراه شدن فرم پرنده، پیچش نقش گیاهی نور، رنگ‌های سبز درختان و لطافت شب‌های محیط‌های سرسبز، آرامشی توأم با نشاط را به مخاطبین منتقل می‌نماید. در این نمونه، فرم و تزئین چراغ روشنایی، هر دو بر اساس هنر سنتی اسلامی، شکل گرفته‌اند. به طور کلی، هنر اسلامی، هنری سرشار از تزئینات است و نقوش تزئینی استفاده شده در احجام باقیمانده، جایگاهی فراتر از زیبایی ظاهری دارد. اگرچه زیبا جلوه دادن آثار هنری، خود یکی از شاخصه‌های مهم هنر اسلامی است، این هنر از ارزش‌های والاتری هم برخوردار است.

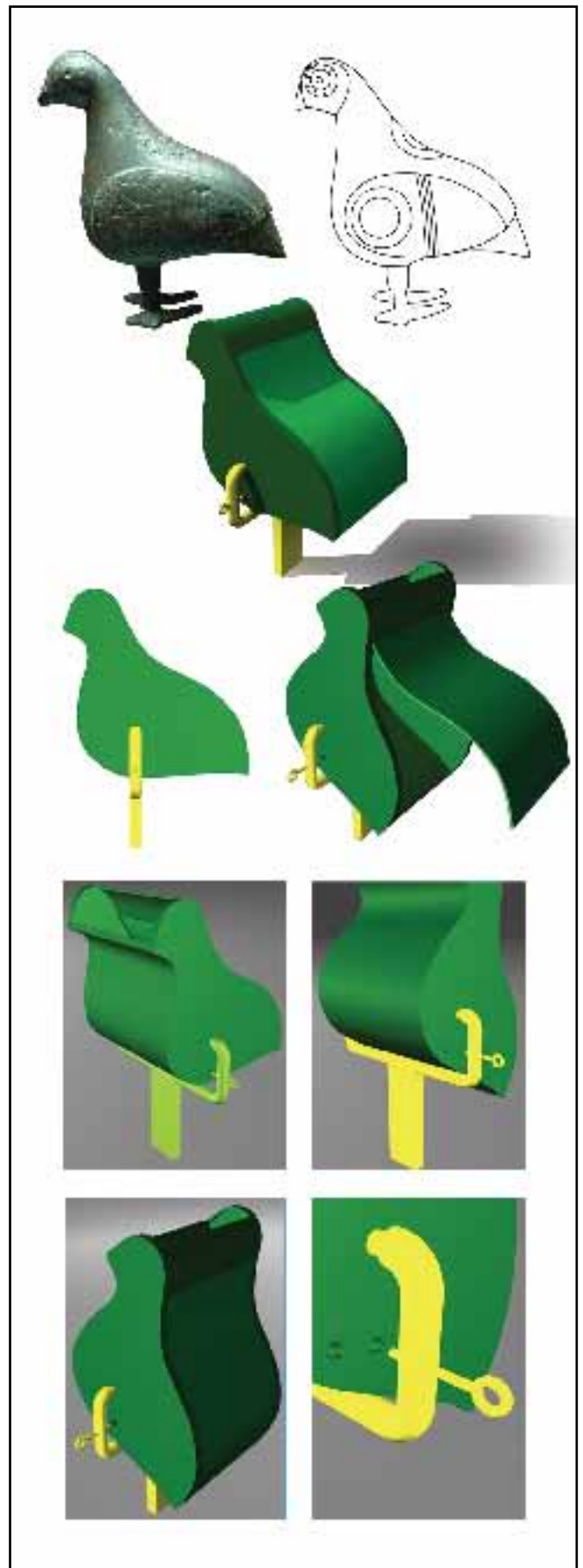
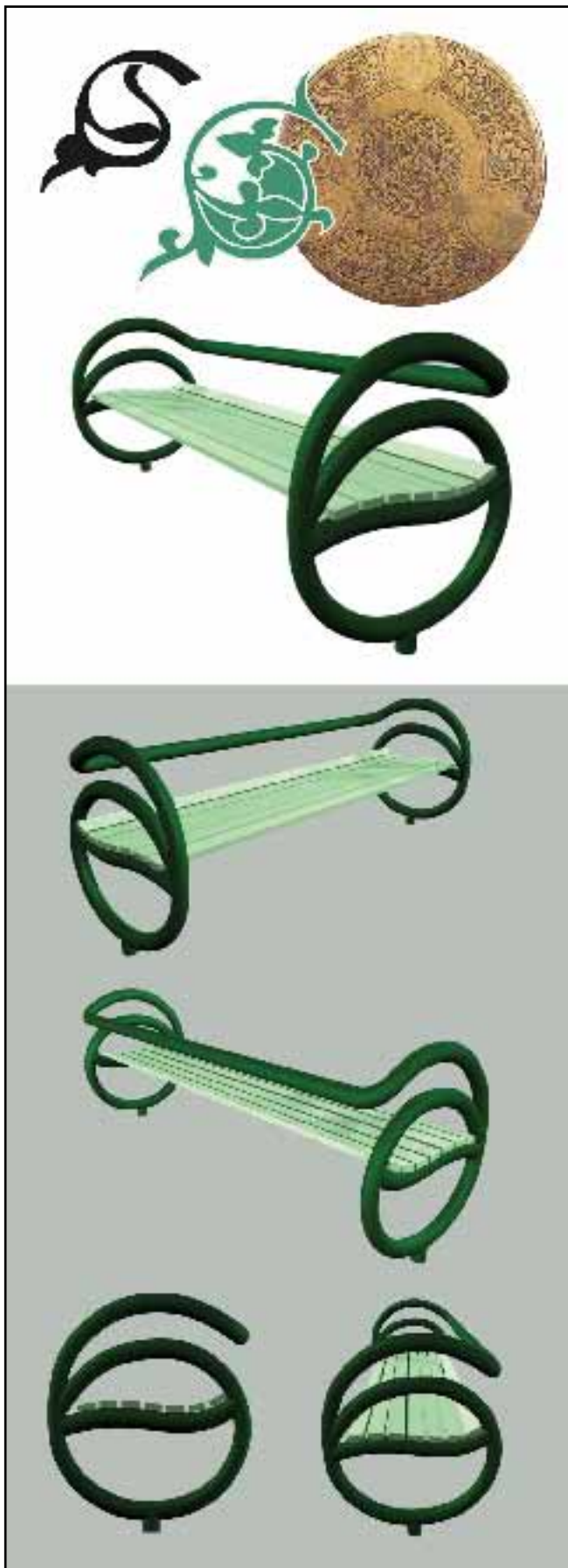
در تصاویری دیگر (شماره های ۱۰ و ۱۱) سطوحی زباله‌ی پارکی مشاهده می‌شود که فرم خود را از نقوش حیوانی و گیاهی گرفته است. در تصویر ۱۰ نقش ساده‌شده‌ی گیاهی و در تصویر ۱۱ پرنده‌ای ساده شده نمایان است که با رنگ سبز به صورت تیره و روشن، به همراهی رنگ زرد فرمی جذاب را آفریده‌اند. وجود سطوح زباله در یک مکان، از ضروریات آن محل محسوب می‌شود و طراحان باید این نکته را در نظر داشته باشند که طراحی سطوح زباله، آن هم در محیطی که باید سرشار از نشاط و آرامش باشد، نیاز به توجه و رعایت اصول خاص روان‌شناسی و زیباشناسی دارد، لذا در این نمونه سعی شده، از فرم و رنگی استفاده شود تا مردم را نه تنها به استفاده از این عنصر ضروری، تحریک و تشویق نمایند بلکه حضور این عناصر شهری باعث آزرده‌گی روحی افراد نشود. در کلیه محیط‌های شهری، زباله‌دان باید قابل رؤیت بوده و استفاده از آن راحت باشد ولی نباید به عنوان عنصری مزاحم و پرزرق و برق جلوه کند. لازم به توضیح است که متأسفانه اکثر مبلمان شهری، خصوصاً عناصر فضای سبز، از جذابیت قابل توجه برخوردار نیستند و همین نکته می‌تواند در عدم کارایی این عناصر در درجه‌ی اول و سپس یک محیط به‌صورت کلی، مؤثر باشد. بنابراین کاربرد چنین عناصر تزئینی بر عناصر پارکی در حین زیباسازی محیط و آشنا نمودن افراد با هنر سنتی، در حفظ پاکیزگی و بهداشت محیط نیز نقش مؤثر و اساسی ایفا می‌نماید.

در نمونه‌های بعدی مبلمان فضای سبز، نیمکت‌های پارکی قابل مشاهده و بررسی است. (تصاویر ۱۴ تا ۱۲) فرم این‌گونه نیمکت‌های پارکی نیز، همانند نمونه‌های قبل، برگرفته از فرم و تزئینات فلزکاری سلاجقه است. استفاده از نقوش گیاهی اسلیمی و حیوانی در این نمونه‌ها، همراه با رنگ‌های مناسب و هماهنگ با محیط، آرامشی خاص را به بیننده و استفاده‌کننده منتقل می‌نماید. تجربه نشان داده که مردم از چنین محیط‌هایی بیشتر استقبال می‌کنند و همین امر نشانه‌ی رضایت آنان از امکانات و شرایط موجود است. در واقع توجه به نیاز شهروندان و استفاده از هنر به عنوان آرامش بخش روح و روان، نشانه‌ی احترامی است که مسئولین شهری به مردم خواهند داشت و این موضوع در نمونه‌ی اخیر نیمکت، در همراهی دو رنگ سبز، منظره‌ای را ایجاد می‌کند که در هماهنگی با عناصر طبیعی یک پارک یا باغ، اغتشاش بصری را به کلی از بین خواهد برد و احساسی از یکپارچگی و در عین حال سادگی به محیط می‌بخشد.

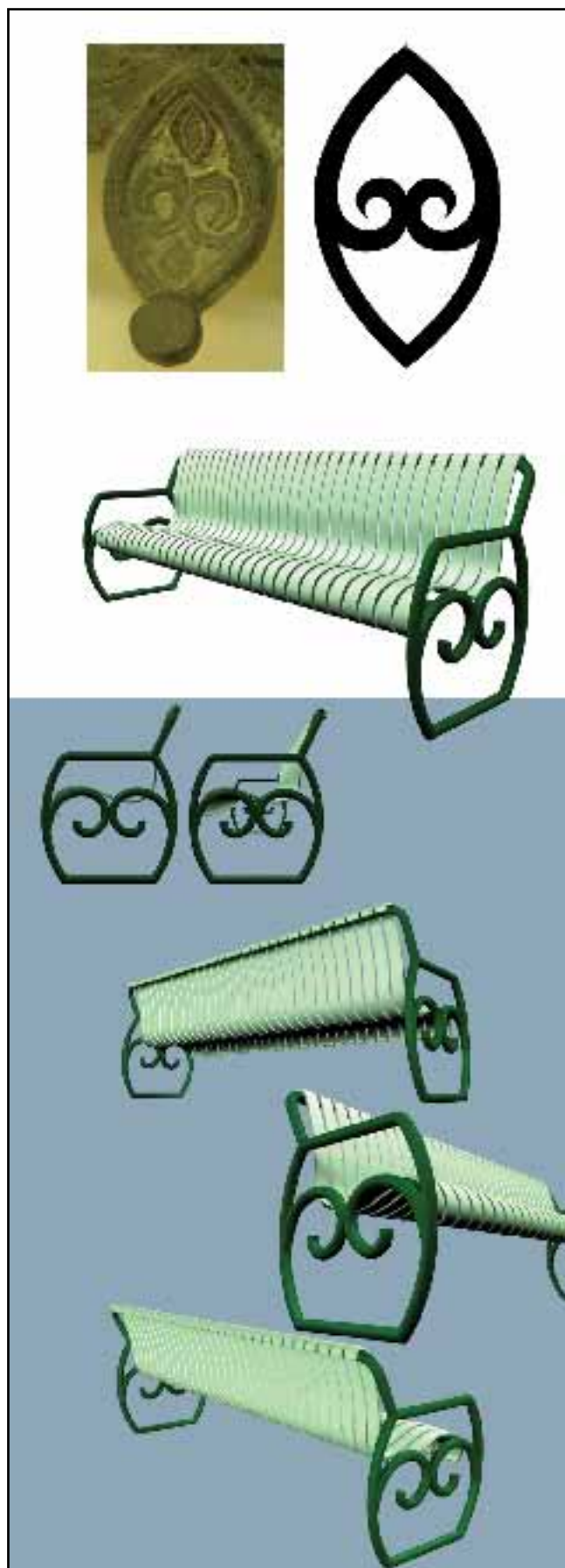
در نمونه‌های تصاویر شماره ۱۵ تا ۱۷ کاربرد یکی از نقوش حیوانی فلزکاری سلاجقه مشاهده می‌شود که در قالب‌های متفاوت در فضای سبز خودنمایی می‌کند. استفاده از این‌گونه عناصر هنری در تزئین فرم و ظواهر فضای سبز، باید به گونه‌ای ارائه شود که ذهن ناظر معمولی، بتواند به‌خوبی این عناصر را به هم پیوند داده و تأثیر آن‌ها را در زمان و فضا بیابد. برای این‌که عنصری بتواند به نماد یا سمبل در فضای شهری تبدیل شود، باید نمونه‌ای منحصر به فرد باشد تا در ذهن مخاطب، خاطره‌ای ناب باقی گذارد.

تصویر ۸: صفحه مقابل، چپ، بالا، چراغ روشنایی با نقش پرنده‌ی ساده شده فلزکاری سلاجقه.
تصویر ۹: صفحه مقابل، راست، چراغ روشنایی با فرم نقوش اسلیمی گیاهی فلزکاری سلاجقه.
تصویر ۱۰: صفحه مقابل، چپ، پایین، سطوح زباله با فرم پرنده‌ی ساده شده فلزکاری سلاجقه.

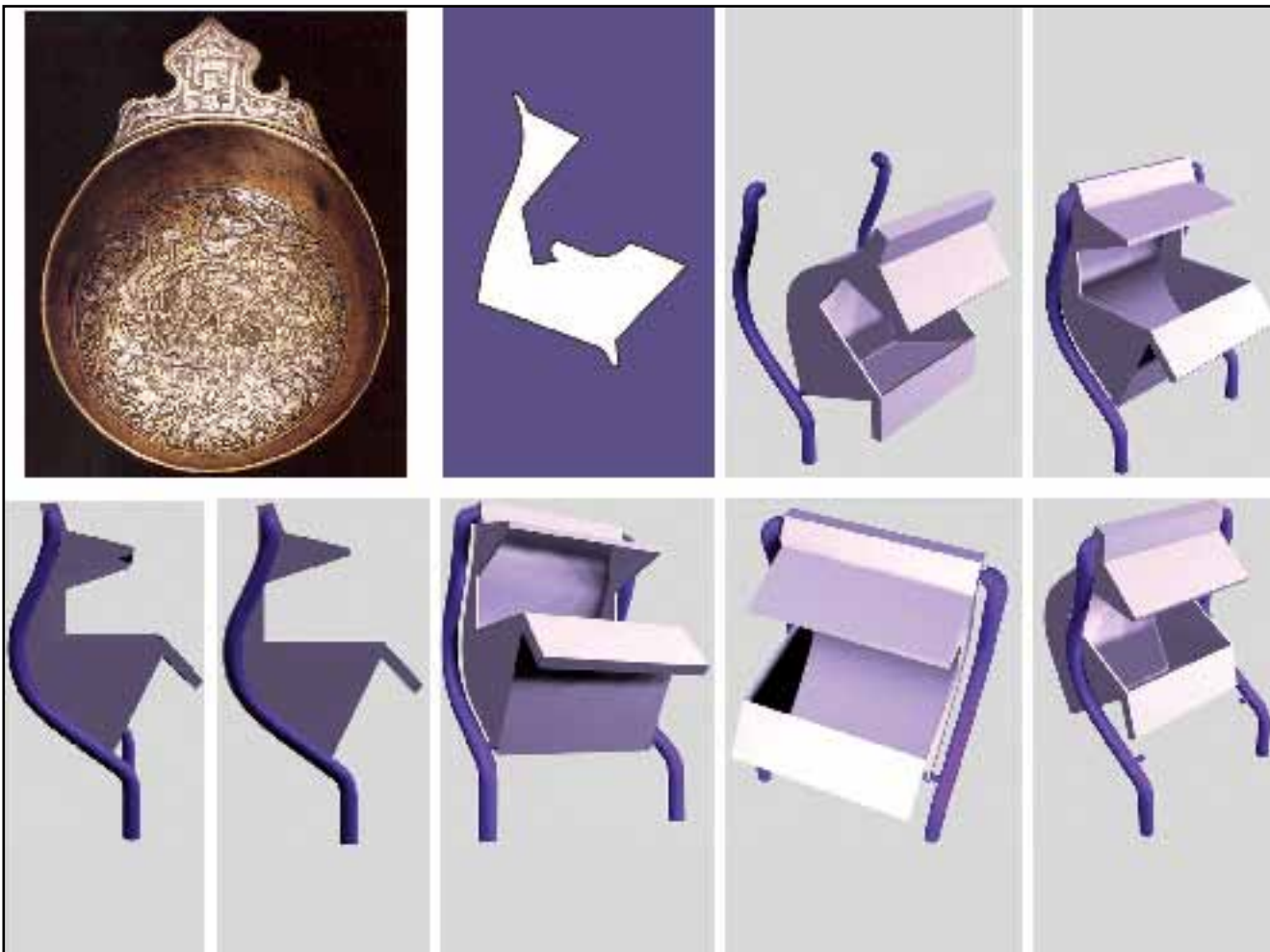
تصویر ۱۱: صفحه مقابل، راست، سطل زباله با فرم ساده شده‌ی نقش پرندۀ فلزکاری سلاجقه.
تصویر ۱۲: صفحه مقابل، چپ، نیمکت پارکی با فرم نقوش گیاهی اسلیمی فلزکاری سلاجقه.
تصویر ۱۳: راست، نیمکت پارکی با فرم نقوش گیاهی اسلیمی فلزکاری سلاجقه.
تصویر ۱۴: پایین، نیمکت پارکی با فرم نقوش گیاهی اسلیمی و حیوانی فلزکاری سلاجقه.

- تصویر ۱۵: صفحه مقابل، بالا، مبلمان پارکي با فرم نقوش هندسي فلزکاری سلاجقه.
 تصویر ۱۶: صفحه مقابل، پایین، نیمکت پارکي با فرم نقوش حیواني فلزکاری سلاجقه.
 تصویر ۱۷: راست، نیمکت پارکي با فرم نقوش حیواني فلزکاری سلاجقه.
 تصویر ۱۸: چپ، نیمکت پارکي با نقوش هندسي فلزکاری سلاجقه.

تصویر ۱۹: سطل زباله پارک با فرم نقوش حیوانی فلزکاری سلاجقه.

بالاخره در آخرین نمونه‌ها (تصاویر ۱۸ و ۱۹) دو عنصر تزئین دیگر از مبلمان فضایی سبز، به چشم می‌خورد. تصویر ۱۸ ماهی مختلفی از نیمکتی را نشان می‌دهد که با استفاده از مواد فلزی و نقوش انتزاعی هندسی فلزکاری سلاجقه تزئین و ساخته شده است. این نیمکت با رنگ آبی که نماد آرامش و خنکی است، جایگاه آرامش بخشی برای استراحت می‌آفریند که در حین داشتن فرمی مدرن و هندسه‌ای خاص خود، که از نقوش سنتی فلزکاری سلاجقه الهام گرفته، زیبایی بصری جذابی را ایجاد نموده است. در تصویر ۱۹ نیز زوایا و جزئیات فرمی یک سطل زباله پارک مشاهده می‌شود. این سطل به کلی با بهره‌گیری از فرم نقوش حیوانی موجود در فلزکاری سلاجقه، طراحی شده و در نگاهی عرضی به راحتی مفهوم و معنای نمادین خود را از طریق فرم و رنگ خاص خود منتقل می‌نماید. در این تصویر، نقش ماهی به صورت انتزاعی و ساده جلوه‌گر شده که در عین ایجاد زیبایی و تازگی در رنگ و فرم، افراد را به استفاده از این عنصر شهری، تشویق می‌نماید و در واقع حضور آن را در فضای سبز، پررنگ‌تر می‌نماید. بدیهی است تا زمانی که افراد از وجود چنین عناصر نمادین و پر مفهومی، در محیط شهری مطلع نباشند نمی‌توان انتظار داشت که محیط پاکیزه تداوم داشته و مورد توجه باشد.

هریک از نقوشی که در تصاویر فوق به کار رفته، خود گویای مفاهیم و پیام‌های مرتبطی است که با کمی توجه، ما را به هنر، فرهنگ، دین، اعتقادات و رسوم گذشتگان پیوند می‌دهد. در واقع استفاده از نقشی خاص، در حکم مبنا قرار گرفتن آن نقش در زندگی اجتماعی گذشتگان است؛ که برای جاودانه ساختن مفهوم نمادین طرح‌ها و نقوش، که بر روی فلزات حک می‌شدند و برای پاسداری از چنین فرهنگ و هنری و آمیختن آن با فضای زندگی امروز، وظیفه‌ی هنرمندان معاصر است که آن‌ها را به صورت کاربردی زنده نگاه دارند.

نتیجه‌گیری

هنر دوره‌ی سلاجقه، یکی از باشکوه‌ترین دوره‌های فلزکاری ایران است که برای احیاء مجدد عناصر تزئینی و فرمی این هنر و معرفی آن به نسل‌های حاضر و انتقال آن به آیندگان، عناصر فرمی و تزئینی آن بر برخی مبلمان سبز شهری مورد استفاده قرار گرفت.

کشور ایران با داشتن فرهنگی غنی، می‌تواند به خوبی در حیطه‌های مختلف، از این فرهنگ به‌عنوان مرجع و سرچشمه بسیاری از نوآوری‌های هنرمندانه، به‌صورت کاربردی الهام‌گیرد. در طراحی مبلمان فضای سبز شهری نیز به راحتی می‌توان به ارزش‌های هنری و فرهنگی ایرانی-اسلامی رجوع نمود و علاوه بر تزئین، فرم‌ها و شکل‌های مورد تأیید و هماهنگ با این فرهنگ را در طراحی مبلمان سبز شهری پی‌ریزی کرد. زیرا فضای سبز شهری به مثابه‌ی یک اثر هنری بزرگ است که واکنش‌های احساسی ما را نسبت به محیط، با توجه به فرم، رنگ، مقیاس، سبک و ماهیتش می‌آفریند. اجزاء، اثاثیه و مبلمان شهری، هماهنگ با فرهنگ ملی و مذهبی، نمادهایی پیام‌رسان هستند که قابل طراحی علمی و حساب شده هستند.

نوع، شکل و طراحی کلی مبلمان، همچنین مواد تشکیل دهنده و جایگاه اجزاء و اثاثیه شهری، همگی نشان‌دهنده‌ی نوع تفکر سازنده، ایده‌ی طراح، مسؤولین شهر و در کل فرهنگ و هنر یک کشور هستند. به نحوی که این اجزاء در حالی‌که به راحتی گویای خصوصیات و ارزش‌های اجتماعی یک منطقه است، تأثیرات روان‌شناختی خاصی بر افراد و تفکر بیننده می‌گذارد. فرم یکپارچه، منظم و عقلانی برخی از مبلمان فضای سبز مانند؛ نیمکت، آبخوری، سطل زباله، روشنایی و ... تأثیر به‌سزایی در جلوگیری از آلودگی بصری و در نتیجه ایجاد نوعی حس آرامش در شهروندان خواهد گذاشت. اما از آن‌جا که به اهمیت طراحی اصولی مبلمان شهری در حوزه‌ی فضای سبز، در ایران پی برده نشده، فرم‌ها و نقش‌های کنونی بیشتر جنبه‌ی تقلیدی داشته و مرحله ابتدایی خود را طی می‌نمایند. بنابراین می‌توان اظهار نمود از آن‌جا که طرح جامع و اولیه طراحی عناصر شهری، الگوبرداری از کشورهای دیگر با شرایط اقلیمی و اجتماعی متفاوت بوده و به صورت کپی‌برداری، بدون مطالعه اجرا شده، لذا جواب‌گویی نیازهای همه جانبه شهروندان نیست.

هدف از این پژوهش، معرفی طریقی نو، در آراستن منظم و برنامه‌ریزی شده فضاهای سبز شهری، برگرفته از عناصر نمادین تزئینی هنر اسلامی، جهت احیای فرهنگ و هویت اصیل ایرانی در شهر بوده است که در این مقاله با استفاده از عناصر تزئینی فلزکاری سلاجقه بر برخی عناصر شهری فضاهای سبز، مورد مطالعه قرار گرفت.

فهرست تصاویر

- تصاویر ۱ و ۲: نمونه فلزکاری (جواهرات) سلاجقه
 تصاویر ۳ و ۴: نمونه فلزکاری سلاجقه با فرم و نقش حیوانی
 تصویر ۵: نیمکت پارکی با تزیینات حیوانی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۶: چراغ روشنایی با فرم انتزاعی شده پرندۀ فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۷: چراغ روشنایی با فرم انتزاعی شده پرندۀ فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۸: چراغ روشنایی با نقش پرندۀ ساده شده فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۹: چراغ روشنایی با فرم نقوش اسلیمی گیاهی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۰: سطل زباله با فرم پرندۀ ساده شده فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۱: سطل زباله با فرم ساده شده ی نقش پرندۀ فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۲: نیمکت پارکی با فرم نقوش گیاهی اسلیمی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۳: نیمکت پارکی با فرم نقوش گیاهی اسلیمی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۴: نیمکت پارکی با فرم نقوش گیاهی اسلیمی و حیوانی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۵: مبلمان پارکی با فرم نقوش هندسی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۶: نیمکت پارکی با فرم نقوش حیوانی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۷: نیمکت پارکی با فرم نقوش حیوانی فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۸: نیمکت پارکی با تزیین فلزکاری سلاجقه
 تصویر ۱۹: سطل زباله پارکی با فرم نقوش حیوانی فلزکاری سلاجقه

فهرست منابع

- ۱- ایهام پوپ، آرتور؛ هنر ایران در گذشته و آینده؛ ترجمه‌ی عیسی صدیق؛ تهران؛ مدرسه عالی خدمات جهانگردی؛ ۱۳۵۵.
- ۲- ایهام پوپ، آرتور؛ شاهکارهای هنر ایران؛ تهران؛ نشر علمی و فرهنگی؛ ۱۳۸۰.
- ۳- اتین، جوهانز؛ کتاب رنگ؛ ترجمه‌ی محمدحسین خلیلی؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ چاپ دوم؛ ۱۳۶۷.
- ۴- احسانی، محمدتقی؛ هفت هزار سال هنر فلزکاری در ایران؛ تهران؛ نشر علمی و فرهنگی؛ ۱۳۶۸.
- ۵- توکلی، حمید؛ رنگ در تصویر سینما؛ استاد راهنما دکتر اکبر عالمی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر؛ دانشگاه تربیت مدرس؛ ۱۳۷۸.
- ۶- حیدری، عصمت؛ نقش رنگ در تزیینات معماری اسلامی؛ پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته‌ی باستانشناسی؛ استاد راهنما دکتر مهناز شایسته‌فر؛ دانشکده علوم انسانی؛ دانشگاه تربیت مدرس؛ ۱۳۸۲.
- ۷- خدابخشی، شهره؛ مبلمان شهری و شهروندان؛ تهران؛ نشریه ساخت و ساز؛ شماره ۲۴؛ اردیبهشت ۱۳۸۲، صص ۴۷-۴۳.
- ۸- دیمان، موریس؛ راهنمای صنایع اسلامی؛ ترجمه‌ی عبدالله فریار؛ تهران؛ انتشارات علمی و فرهنگی؛ چاپ سوم؛ ۱۳۸۳.
- ۹- زرین کوب، عبدالحسین؛ روزگاران؛ تاریخ ایران از آغاز تا سقوط پهلوی؛ تهران؛ سخن؛ ۱۳۷۸.
- ۱۰- شایسته‌فر، مهناز؛ تطبیق و کاربرد آرایه‌ها و عناصر تزیینی اسلامی - ایرانی در مبلمان شهری جهت هویت بخشیدن به فرهنگ و تمدن اسلامی؛ تهران؛ موسسه مطالعات هنر اسلامی؛ ۱۳۸۵.
- ۱۱- شمیسا، سیروس؛ فرهنگ اشارات؛ انتشارات فردوس؛ چاپ اول؛ ۱۳۷۷.
- ۱۲- مزینانی، فهیمه؛ مجسمه‌های شهری، زشت، زیبا، بلاتکلیف؛ ماهنامه شهرداریها؛ سال چهارم؛ شماره ۳۹؛ ۱۳۸۱.
- ۱۳- کلانتری، علی، افسردگی بر شهرهای ما حکومت می‌کند؛ شهرداری ها؛ سازمان شهرداری های کشور؛ سال دوم؛ شماره ۴۴؛ ۱۳۸۰؛ صص ۷۸-۶۹.
- ۱۴- کونل، ارنست؛ هنر اسلامی؛ ترجمه‌ی یعقوب آژند؛ تهران؛ انتشارات مولی؛ ۱۳۷۶.
- ۱۵- مرتضایی، رضا؛ طراحی مبلمان برای خیابان؛ زباله‌دان و گلجای؛ شهرداریها؛ سال دوم؛ شماره ۱۸؛ ۱۳۷۹؛ صص ۷۰-۶۷.
- ۱۶- منادی زاده، شبنم؛ ارتباط نقاشی و معماری؛ پایان‌نامه دوره کارشناسی رشته نقاشی؛ تهران؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ ۱۳۷۳.
- ۱۷- وایه، گاستون؛ هنر اسلامی در سده‌های نخستین؛ ترجمه‌ی رحمان ساروجی؛ انتشارات گیلان؛ چاپ اول؛ ۱۳۶۳.
- ۱۸- ویلسون، او؛ طرح‌های اسلامی؛ ترجمه‌ی محمدرضا ریاضی؛ تهران؛ سمت؛ ۱۳۷۷.